

Д.М. Дідух, аспір.

Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙ ЗА ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

(Представлено д.е.н., проф. Цаль-Цалько Ю.С.)

Надано визначення поняття «ефективність інноваційної діяльності». Розглянуто основні види ефектів від інновацій та зроблено акцент на якісній характеристиці наслідків інноваційної діяльності в сфері соціальної відповідальності підприємства. Дано оцінку соціальних результатів нововведень з урахуванням користувачів інформації та їх мети. З точки зору інноваційно-активного підприємства проаналізовано оціночні індикатори соціальної ефективності інновацій за даними інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку. В контексті наведеної вище інформації виділено показники рівня доходів працівників, рівня соціальних витрат підприємства, обсягу участі підприємства у державних соціальних програмах, вартості робочої сили, використання коштів на охорону праці, ділової репутації підприємства та зайнятості персоналу на підприємстві. Досліджено, що названі вище показники можна отримати за даними бухгалтерського обліку. При цьому розрахунок даних індикаторів слід проводити в динаміці, тобто з використанням критеріальних виразів – збільшення, зменшення, приріст, прискорення, уповільнення та шляхом порівняння.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, ефективність, бухгалтерський облік, соціальний ефект.*

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному економічному світі інновації є одним із ключових чинників, що визначають перспективи соціального та економічного розвитку будь-якого підприємства. Сьогодні конкурентоспроможність на вітчизняному та світовому ринках все більше залежить від продукції та технологій, в основі яких лежать нові знання.

Разом з тим, інноваційна діяльність підприємства здійснюється не заради самого процесу впровадження інновацій. Розробляючи та впроваджуючи інновації у вигляді нової продукції, технології, методу управління, надзвичайно важливо не тільки з мінімальними витратами отримати нововведення, але при цьому і сама інновація повинна бути

потрібною, тобто відповідати певним вимогам як з боку підприємств, що ініціюють її впровадження, так і з боку споживачів цієї інновації. Тому в основі розробки і здійснення інноваційної діяльності лежить її техніко-економічне обґрунтування, а результативність інновації визначається її ефективністю.

У даному контексті виникає необхідність розроблення методик розрахунку ефективності інноваційної діяльності, а також визначення в них ролі облікової інформації як бази даних для управління інноваційною діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням інновацій в різних сферах приділяли увагу багато закордонних та вітчизняних дослідників. Зокрема, в межах предмета економіки підприємства інновації розглядалися такими науковцями, як П.Завлін, Р.Фатхутдінов та ін. Й.Шумпетер, Г.Менш, Ю.Бажал розглядали нововведення з точки зору економічної теорії, а також економіки національного господарства. А.Пригожин, І.Ящишина, М.Чорна, С.Глухова, І.Мешко, Р.Васильєва, Л.Корнійчук, П.Юхименко, О.Білоконенко та ін. в своїх дослідженнях проводили аналіз соціальної ефективності інновацій. Як об'єкт стратегічного аналізу, інновації розглядали А.Загородній, В.Чубай, К.Павітг. З погляду маркетингу, спроби оцінити роль інновацій робили О.Антипов, В.Аронова та ін. Теоретичні та прикладні аспекти організації та методології обліку й аналізу інноваційної діяльності підприємств обговорюються науковцями-бухгалтерами: Р.Адамсом, Н.Бортником, М.Вороновою, О.Мінаковим, Ф.Бутинцем, Ю.Кузьмінським, О.Кантаєвою та ін. Враховуючи напрацювання науковців, слід зазначити, що питання оцінки ефективності інноваційної діяльності в соціальній сфері з використанням ресурсів бухгалтерського обліку розроблено недостатньо та потребує подальшого наукового дослідження.

Мета роботи. Метою дослідження є висвітлення методичних особливостей оцінки ефективності інновацій в умовах соціально-орієнтованого розвитку підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття «ефективність» походить від латинського слова «*effectivus*» («той, що досягає певного ефекту»), і означає відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його отримання (1):

$$E = \frac{P}{B} \quad (1)$$

де E – ефективність; P – результати; B – витрати.

Під ефективністю інновацій найчастіше розуміється показник, що відображає відповідність результатів інноваційної діяльності цілям та

інтересам її учасників, включаючи в необхідних випадках і державу, і працівників підприємства. Відповідно, ефективність інновацій передбачає отримання більших результатів, порівняно з базовим рівнем господарювання (2):

$$E_{\text{баз}} < E_{\text{ін}} = \frac{P_{\text{баз}}}{E_{\text{баз}}} < \frac{P_{\text{ін}}}{E_{\text{ін}}}, \quad (2)$$

де $E_{\text{баз}}$ – ефективність від здійснення діяльності на базовому рівні господарювання; $E_{\text{ін}}$ – ефективність господарювання за умови здійснення інноваційної діяльності; $P_{\text{баз}}$ – результати діяльності на базовому рівні господарювання; $P_{\text{ін}}$ – результати господарювання за умови інноваційної діяльності, $E_{\text{баз}}$ – витрати діяльності на базовому рівні господарювання, $E_{\text{ін}}$ – витрати господарювання за умови інноваційної діяльності. При цьому, інноваційна діяльність вважається доцільною, якщо забезпечує більший рівень відношення результату до витрат у процесі господарювання.

Результат впровадження інновацій може мати економічний та соціальний ефект. Ці ефекти різноякісні, але взаємопов'язані. Вони можуть характеризувати результат інноваційної діяльності роздільно або спільно, але завжди тільки за властивими їм критеріями і показниками [4, С. 447].

Економічний ефект призводить до збільшення прибутку або заощадження матеріальних, трудових або фінансових ресурсів.

Соціальний ефект сприяє задоволенню потреб людини і підвищенню якості життя суспільства, що не отримує, як правило, вартісної оцінки, і може бути виражений такими якісними характеристиками:

- підвищенням рівня життя населення – зростанням доходів працівників;
- зміною способу життя населення – шляхом зростання кількості робочих місць, підвищенням кваліфікаційного та інтелектуального рівнів населення;
- задоволенням потреб у товарах або послугах на індивідуальному рівні – інновація спрямована на вдосконалення товару, його характеристик, що сприятиме зростанню задоволення потреб населення;
- здоров'ям і тривалістю життя – поліпшенням умов праці, зростанням її продуктивності, поліпшенням екологічної обстановки, скороченням травматизму та професійних захворювань, підвищенням якості медичних послуг та їх розвитку [8].

Оцінка соціальних наслідків нововведень відноситься до числа найбільш складних у методологічному аспекті проблем ефективності інноваційної діяльності. З одного боку, соціальні цілі та соціальна ефективність повинні бути основними критеріями оцінки будь-якого проекту, оскільки в соціально-орієнтованій економіці кінцева мета діяльності підприємства і будь-якої інноваційної діяльності виражається в поліпшенні життя суспільства, його гармонійного розвитку. З іншого боку, багато проявів соціального ефекту важко або неможливо виміряти, обмежуючись лише якісним їх описом. Як правило, чим значніше соціальне досягнення, тим складніше дати йому інтегральну оцінку [4, С. 455].

З позиції підприємства, аналіз соціальної ефективності нововведень відображає вплив інновації на:

- умови праці працівників підприємства;
- зростання продуктивності праці працівників;
- створення доданої і ринкової вартості підприємства.

Інтереси персоналу у здійсненні ефективної інноваційної діяльності полягають у:

- збільшенні обсягів соціальних вигод персоналу;
- покращенні умов праці;
- підвищенні кваліфікації працівників;
- зростанні оплати праці працівників;
- підвищенні безпеки технологічного процесу.

Оцінка інновацій з позиції споживача формується на основі загальної теорії споживчої вартості [9], відповідно до якої вартість товару обумовлюється його корисністю, тобто здатністю задовольняти потреби споживачів. При цьому, головною проблемою визначення його споживчої вартості є принципова новизна продукту-інновації для ринку. Тобто споживач повинен оцінити його переваги, порівняно з існуючими, на основі аналізу повноти задоволення інновацією потреб.

Зміст оцінки ефективності нововведень з позиції інвестора обумовлюється базовими положеннями теорії інвестування. Відомо, що головним мотиваційним чинником процесу інвестування є забезпечення певних інтересів інвестора, найбільш пріоритетним з яких є отримання прибутку. Разом з тим, соціальна ефективність інновацій полягає у підвищенні іміджу підприємства, збільшенні обізнаності населення про діяльність суб'єкта господарювання та підвищення соціальної значущості підприємства для регіону.

У той же час, необхідно виділити основні процедури та показники вимірювання ефективності інновацій на підприємстві. Основою для

оцінки результатів інновацій доцільно використовувати інформаційні ресурси фінансового, управлінського, статистичного та податкового обліків. Адже якісно налагоджена система обліку, що містить усю первинну інформацію про об'єкт дослідження, є базою для подальшого ґрунтовного аналізу та оцінювання інноваційної діяльності. Об'єктами бухгалтерського обліку можуть бути такі показники інноваційної діяльності, що характеризують її соціальну ефективність (табл. 1).

Інноваційна діяльність впливає на рівень доходів працівників через величину фонду основної заробітної плати. Дохід працюючого прямо залежить від його продуктивності. Таким чином, працівник початкового рівня отримує базову заробітну плату. Коли ж він набуває нових знань і навичок, використовує інноваційні знаряддя праці — зарплата підвищується. Інноваційна діяльність підприємства вимагає систематичного набуття й оновлення загальних і професійних знань працівників, і тим самим стимулює збільшення їх доходів.

Таблиця 1

Показники соціальної ефективності інновацій у системі інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку

Показник	Об'єкт бухгалтерського обліку
Рівень доходів працівників	Витрати на заробітну плату
Рівень соціальних витрат підприємства	Витрати на соціальні потреби працівників
Обсяги участі підприємства у державних соціальних програмах	Єдиний соціальний внесок підприємства
Вартість робочої сили	Витрати на навчання працівників
Використання коштів на охорону праці	Витрати ресурсів на забезпечення умов праці
Ділова репутація підприємства	Гудвіл (нематеріальні активи)
Зайнятість персоналу на підприємстві	Обсяги господарської діяльності

Показник рівня соціальних витрат розраховується за соціальними виплатами працівникам, що включають кошти, виплачені поза фондом основної оплати праці. Інноваційна діяльність, посилюючи конкурентоспроможність підприємства та генеруючи підвищений

прибутку, в умовах соціально-відповідального ринку створює можливості для додаткових виплат працівникам, що не передбачені законодавством. До таких виплат належать надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій, не передбачених чинним законодавством, або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми. До їх складу належать: винагороди та заохочення, що здійснюються раз на рік або мають одноразовий характер; одноразові заохочення, не пов'язані з конкретними результатами праці (наприклад, до ювілейних та пам'ятних дат); вартість безкоштовно наданих працівникам акцій; матеріальна допомога на оздоровлення, вартість подарунків до свят і квитків на видовищні заходи для дітей працівників; витрати на проведення культурно-освітніх і оздоровчих заходів тощо.

До показника рівня соціальної відповідальності підприємства також будуть відноситися: витрати в розмірі страхових внесків на підприємстві; оплата або дотації на харчування працівників; оплата за утримання дітей працівників у дошкільних закладах; вартість путівок працівникам та членам їхніх сімей на лікування та відпочинок; вартість проїзних квитків, а також витрати на перевезення працівників до місця роботи; оплата квартири та найманого житла, абонементів у групи здоров'я, передплати на газети та журнали; витрати на благоустрій садівничих товариств; позики, видані працівникам підприємств для поліпшення житлових умов; вартість житла, переданого у власність працівникам; витрати підприємств на оплату послуг лікування працівників; матеріальна допомога разового характеру у зв'язку з сімейними обставинами (на оплату лікування, оздоровлення дітей, поховання); суми матеріальної та благодійної допомоги тощо.

Показник участі підприємства у соціальних програмах залежить від розміру доходів працівників і розраховується як сума внесків на підприємстві на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Оскільки інноваційна діяльність стимулює збільшення рівня доходів працівників, відповідно передбачається збільшення відрахувань на соціальні потреби. До даного показника належатимуть: соціальні допомоги та виплати за рахунок коштів підприємства, установлені колективним договором, одноразова допомога працівникам, які виходять на пенсію, надбавки та доплати до державних пенсій працюючим пенсіонерам; суми вихідної допомоги під час припинення трудового договору тощо. На відміну від виплат соціальних витрат, участь у соціальних програмах підприємства регламентована, не може бути розширена та мало відчутна працівниками на перших порах.

Проте від збільшення фонду основної, додаткової заробітної плати та інших виплат, збільшуються і єдиний соціальний внесок, який в майбутньому буде компенсований працівникам за рахунок пенсій, лікарняних тощо.

Під показником підвищення вартості робочої сили ми розуміємо витрати на підвищення кваліфікації працівників, їх навчання та заохочення до раціоналізаторських дій. Для підприємства вкрай важливе підтримання творчої ініціативи, сприяння в засвоєнні та використанні працівниками новітніх досягнень науки на виробництві, зацікавлення та задоволення працівника своєю роботою не лише з метою самореалізації особистості, а й з позиції передумови формування якісно нового рівня розвитку людини та створення на цьому підґрунті конкурентних переваг для підприємства. Інноваційна діяльність виконує в даному випадку роль каталізатора росту працівника як особистості та спеціаліста, що підвищує його значимість для підприємства. До витрат на підвищення кваліфікації ми відносимо: витрати на платне навчання працівників; винагорода, що сплачується за авторським договором на створення та використання творів науки, літератури та мистецтва; винагороди за відкриття, винаходи та раціоналізаторські пропозиції та їхнє використання; витрати на підготовку та перепідготовку кадрів; витрати на оплату навчання працівників у вищих навчальних закладах та установах підвищення кваліфікації, професійної підготовки та перепідготовки кадрів; стипендії слухачам підготовчих відділень, студентам, аспірантам, направленим підприємствами на навчання з відривом від виробництва у вищі навчальні заклади; витрати, пов'язані з організацією навчального процесу (придбання учбового матеріалу, оренда приміщень) тощо [8].

Впровадження нововведень на підприємстві безпосередньо впливає на умови та рівень безпеки праці; охорону здоров'я працівників. Адже інноваційна діяльність шляхом запровадження новітніх технологій виробництва та науково-містких методів організації праці стимулює створення та постійне підтримання високого рівня безпеки виробничого процесу, створення комфортних умов роботи та збільшення працездатності робітників. Підвищення безпеки виробничого процесу передбачає такі види витрат: витрати, пов'язані з відшкодуванням потерпілим втрат внаслідок травм і професійних захворювань; витрати на компенсацію за роботу в несприятливих умовах, що не відповідають санітарним нормам; витрати на попередження та профілактику травматизму і професійних

захворювань; витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків тощо.

Інноваційна діяльність формує додаткові невідчутні активи у вигляді ділової репутації (гудвілу). Ділова репутація підприємства – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства, як цілісного майнового комплексу, що виникає у результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, інновацій [9, С. 6]. Інноваційна активність підприємства, наряду з сукупністю виробничо-фінансових, інтелектуальних, соціальних і трудових можливостей підприємства, що складаються з культури виробництва, науково-місткої продукції, якісного устаткування, безпечних умов праці, забезпечують не лише стійкі, конкурентні позиції на ринку, а й підтверджують соціальну значущість підприємства в регіоні, і тим самим формують позитивний імідж в очах споживачів, а також стимулюють інтерес та підтримку суб'єкта господарювання з боку держави та інвесторів.

Інноваційні процеси впливають на рівень зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць на підприємстві через розширення конкурентоспроможного, науково-місткого виробництва. Впровадження оновлених засобів та методів ведення господарської діяльності сприяє зміцненню позицій підприємства, створенню нових ринків збуту, що в свою чергу, потребує підвищення обсягів виробництва продукції, а також збільшення кількості трудових ресурсів, що означатиме створення нових робочих місць.

Названі вище показники можна отримати за даними бухгалтерського обліку. При цьому, розрахунок показників ефективності інновацій слід проводити в динаміці, тобто з використанням критеріальних виразів – збільшення, зменшення, прискорення, уповільнення та шляхом порівняння.

Висновки. Виділена група критеріїв для оцінки ефективності інноваційної діяльності на базі інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку дозволить судити про його привабливість та соціальні переваги. Визначення соціальної ефективності інноваційних проектів та програм дає змогу підприємствам обґрунтовано обирати стратегію і тактику їх розвитку й реально оцінювати результати інноваційної діяльності. А врахування загальнодержавного ефекту від створення і використання інновацій, їх впливу на загальний розвиток економіки країни є важливим при виборі пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, що підтримуються державою. Подальші дослідження з цієї проблеми можуть бути спрямовані на

вдосконалення методик практичного застосування показників соціальної ефективності інноваційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. *Бездудный Ф.Ф.* Сущность понятия инновация и его классификация / *Ф.Ф. Бездудный, Г.А. Смирнова, О.Д. Нечаева* // *Инновации.* – 1998. – № 2–3.
2. *Герасимов А.Е.* Проблемы повышения эффективности инновационной деятельности / *А.Е. Герасимов* // *Инновации.* – 2001. – № 9.
3. *Горбачова Ю.І.* Тексти лекцій з дисципліни «Інноваційний менеджмент» : для студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 7.050201, 8.050201 – «Менеджмент організацій») / *Ю.І. Горбачова, О.І. Голуб.* – Харків : ХНАМГ, 2008. – 110 с.
4. *Инновационный менеджмент : справочное пособие* / под ред. *П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЦИСН, 1998. – 568 с.
5. Інструкція зі статистики заробітної плати, затверджена наказом Міністерства статистики України від 11.12.95 р. № 323 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 21.12.95 р. за № 465/1001.
6. *Мороз Ю.Ю.* Бухгалтерський облік та аналітичне забезпечення моніторингу економічного потенціалу підприємства / *Ю.Ю. Мороз* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1930/1/Moroz.pdf>.
7. *Мотышина М.С.* Исследование систем управления и системный анализ. Методические и прикладные аспекты : учеб. пособие / *М.С. Мотышина.* – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2002. – 116 с.
8. Трансформація вартості у розвитку відносин «підприємство–клієнт» : монографія / за наук. ред. *Є.В. Крикавського, Н.І. Чухрай.* – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – 250 с.
9. *Чорна М.В.* Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія / *М.В. Чорна, С.В. Глухова.* – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210 с.

ДІДУХ Дмитро Миколайович – аспірант Житомирського національного агроекологічного університету.

Наукові інтереси:

– обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності підприємств;

– автоматизація процесів бухгалтерського обліку на базі програм

1С: Бухгалтерія 8.

Тел.: (063)623–53–35.

E-mail: dmytro.didukh@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2013